

İLKEL TOPLULUKLARDAN KÖLECİ TOPLUMA: DEMİRİN TARİHTEKİ ROLÜ

Özge BALCI

İstanbul Teknik Üniversitesi

İlk tarihsel eylem olarak araçların üretimi:

İnsanları hayvanlardan ayıran eylemleri, hiç kuşkusuz, 'gereksinimleri karşılayacak aletlerin üretimi' dir. İnsan, yaşamını sürdürmek ve daha iyi koşullar için, alet yapma yeteneğini kullanmış, ürettiği eşyalarla doğaya karşı savaşımında en başarılı tür olmuştur. İnsan, deneyimi, alışkanlıkları ve üretim aletleri ile birlikte yarattığı tarihte, bu özelliklerden dolayı oluşan üretim ilişkilerini, dolayısıyla da farklı devirlerde ortaya çıkan üretim tarzlarını oluşturmuştur. O halde, farklı devirleri, kullanılan aletlere ve bunların nasıl kullanıldığına (yani devrin tekniğine) göre ayırabiliriz. Taş, Bronz ya da Tunç çağlarının bu şekilde adlandırılmasının nedeni, bütün bu dönemlerin aynı ekonomik sistemlere ve bununla birlikte değişik ilişkilere, sosyal ve düşünsel yapılar göndermede bulunmasıdır. Taş, bronz ve tunç için Gordon Childe 'o çağların en önemli üretim araçları' olduğunu söylüyor ve ekliyor: 'Gerçekçi tarih, bu aletlerin, sosyal düzenlerin ve ekonomik örgütlerin kuruluşu ve gelişimindeki önemi üzerinde durur.' [I]

Farklı üretim tarzları:

İnsanlık tarihinin %98' inin avcı ve toplayıcı olarak geçtiğini düşünürsek, diğer toplum tarihlerinin çok yakın bir geçmişle alakalı olduğunu anlayabiliriz. Bu süreçte, insanlar yaşamlarını genel olarak toplayıcılık ve avcılıkla geçirmişlerdir ve toplumun temel üretim araçları genel olarak taşlardır. Üretim ilişkilerine bakıldığında ise ortakçı bir yaşam anlayışı görüyoruz.

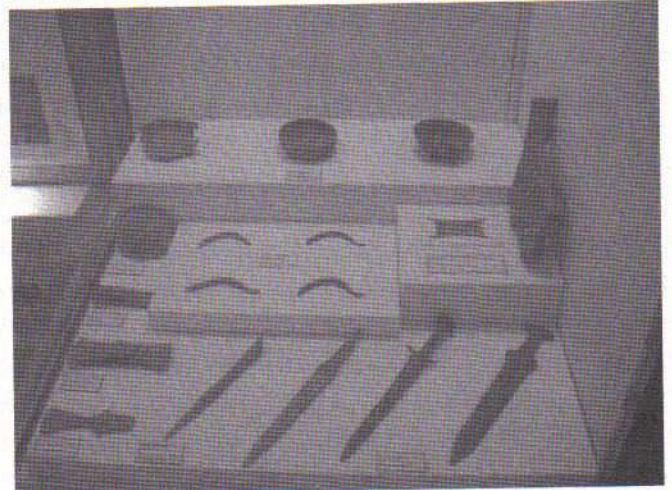
Bu toplum yapılarından bahsederken, tarihte bunlar için sınırlandırılmış zaman dilimleri olmadığını, bu isimlerin dünya genelindeki yoğunluğundan yola çıkılarak verildiğini ve çeşitli başka kavramlarla da incelenebileceğini belirtmekte fayda var. Örneğin, ilkel topluluklar hakkındaki yapıtlarıyla birçok bilim insanının kaynak olarak başvurduğu Amerikan antropolog Morgan (Lewis Henry), insan toplumunu 3 döneme ayırıyor: Yabanıllık, Barbarlık ve Uygarlık. Yabanıllık ve Barbarlık dönemleri arkeologların sırasıyla 'paleolitik çağ' ve 'neolitik çağ' dedikleri devirlere denk düşüyor. [II] Uygarlık dönemine geçildiğinde ise, toplumların kendine yeten ekonomik koşullardan koparak,

ihtiyaçların ötesinde üretim fazlasını oluşturmaya başladıklarını görüyoruz. Bu noktada ise bahsettiğimiz ortakçı yaşam anlayışından koparak bireyselleşme ve özel mülkiyetin gelişmesi aşamasına geçiliyor. Üretim araçlarının azınlığın elinde birikmesi ve belli grupların araçların mülkiyetini elinde bulundurması sonucu, tarihteki ilk efendi-köle ilişkisi oluşuyor. Bu dönem, Morgan'ın terminolojisine göre barbarlıktan uygarlığa geçiş aşamasına denk düşüyor.

Önemli bir üretim aracı örneği: Demir

Bu kavramlara kısaca değindikten sonra, üretici güç olan üretim araçlarının maddelerinden biri olarak demiri örnek olarak alalım ve bu madenin bulunması ve kullanımının zamanının koşullarından nasıl doğduğu ve bu koşulları nasıl etkilediğini inceleyelim.

Barbarlık Döneminin Yukarı Aşaması, demir madenin eritilmesi ve dökümü ile başlar. (Daha önceden bulunmuş olmasına rağmen, bu zamanda ekonomik üretim yöntemi kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıntılı bilgi: Hurdacı, 2. Sayı, Demir Tarihi I) Bu dönemin önemi ise üretimdeki ilerlemenin, önceki dönemlerle kıyaslandığında muazzam derecede fazla olmasıdır. Kuşkusuz, bu dönemin demirle başlatılması tesadüfi değildir. Engels, bu

İlk Demir Çağı - Şarköy Buluntuları

dönemi 'bütün uygar halkların kahramanlık çağlarını geçirdikleri dönem' olarak nitelendirip, demir için, 'tarihte devrimci bir rol oynayan bütün ilkel maddelerin en önemlisi' saptamasını yapıyor. [III] Bir anlamda, demir madeninin eritilmesiyle başlayan dönem, barbarlıktan uygarlığa geçiş olarak görülebilir.

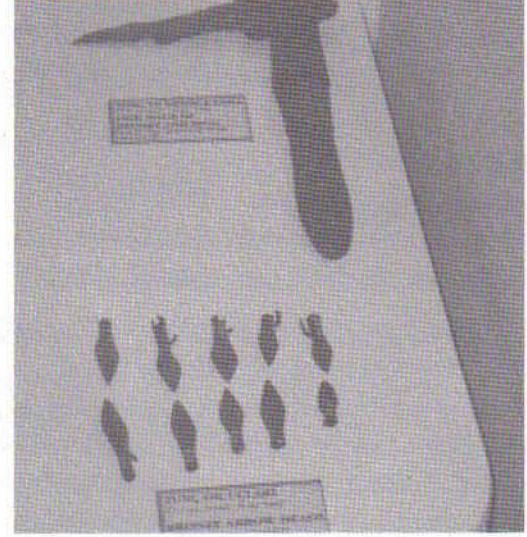
M. Ö 1200 yıllarına, yani Hititler yıkılana kadar demir çağı gerçek anlamda başlamadı. M. Ö 1000'lerden itibaren yaygın kullanımını görmeye başlıyoruz. İlk demir çağı dediğimiz dönem ise M. Ö 750 dolaylarında başlıyor. [IV] Bu zamandaki dünyada hakim ekonomik sistem kölecilik ve komünal toplumlar yavaş yavaş yok olmaya başlamış. (Şenel'in 'geçiş toplumu' tanımlaması ve ayrıntılı bilgi için bakınız: [V]) Köleci sistem doruğuna ise, M. Ö 2. yü'da Roma ile birlikte ulaşıyor. Bu dönem de, demirin yaygın kullanımının gelişip, ekonomik işleme yöntemlerinin bulunduğu zamana tekabül ediyor. Peki, bütün bu toplumsal koşulların oluşumuna demirin nasıl bir rolü oldu?

Demirin tarihteki rolü

Demirin önemi hakkında geniş çapta bir araştırma yapmadan, mitleri incelemek bile, toplumlar üzerindeki derin etkisini anlamaya olanak sağlar. Birçok arkaik toplumda demircilere atfedilen doğaüstü güçler mevcuttur. Eliade, demircilerin arkaik topluluklardaki derin etkisinden ayrıntılı şekilde bahsettiği kitabında, "Demir çağı, dünyanın görüntüsünü değiştirmeden önce insanoğlunun tinsel tarihinde büyük yankılar bırakan çok sayıda ayini, miti ve simgeyi doğurmuştur." diyor. [VI] Bu, ekonomik etkilerinin düşünsel alanda yarattığı sonuçlardır.

Şimdi, ekonomik etkilerini zaman dilimini sınırlandırarak inceleyelim. (M. Ö 750 dolaylarından itibaren) Demir, bu dönemden çok öncesinden beri bulunmuş ve kullanılıyor olmasına rağmen, bu zamanın önemi demir metalurjisinin gelişip, ekonomik üretim yollarının bulunmasıdır. (Hititlerde demirin üretimi için kullanılan 'dövme tekniği' yaygın olarak kullanılması için yeterli değildi) Bu da demirin ucuz bir metal haline gelip, halka yayılımının hızlanması demektir. Hititler zamanında, devlet tekelinde bulunan bu maden, o zamandan beri aşamalardan geçer ve halkın kolayca ulaşabildiği bir maddeye dönüşür. Örneğin, her hangi bir çiftçi demir sabana kolayca ulaşır ve toprakları kendine tarla açmak için temizleyebilir. Zanaatçı, kendi alet takımına sahip olabilir. Ayrıca, silahlar da halkın eline ulaşır. Bir anlamda, "ucuz demir, tarımı, endüstriyi ve savaşı da demokratlaştırmıştır." [VII]

O halde, demir aletlerin üç alanda önemli etkisi mevcuttur:

İlk Demir Çağı Buluntuları - Tunç ve Demir Kazma

Tarım, zanaat ve askerlik. İlk olarak tarımdaki etkisi şu şekildedir: Ormanlık toprakların ağaçlardan temizlenmesi ve tarım alanlarının sabanla sürülmesi. Bunların sonucu da yiyecek kaynaklarında bir artış ve dolaylı olarak da nüfustaki artıştır. İkinci olarak, demir aletlerin işlenmesi ve bulunmasının kolaylaşması el zanaatlarını geliştirmiştir. Üretim aletlerini yapmak özel bir önem kazanır ve zanaat tarımdan kopar, zanaatçılık bir sınıf olarak bağımsızlaşır ve Engels'in deyişiyle 'ikinci büyük toplumsal işbölümü' oluşur. Son olarak, demir birçok grubun eline silah olarak ulaşır. Kiralık alınan 'barbar' askerler, savaş yöntemlerini, silah yapımını ve demir işlemeciliğini öğrenerek, büyük imparatorluklara karşı kullanırlar: Şehirlerin yağmalanması ve korsanlığın ortaya çıkışı. [VIII]

Demir çağında toplumsal değişim

Tarımın bu denli gelişiminin altında yatan en önemli unsur da köle emeğidir. Çünkü demirin yaygınlaşması köle emeğinin üretkenliğini arttırmış ve giderek daha fazla toprak alanı tarıma açılarak tarımsal üretim büyük bir gelişme göstermiştir. Yarattıkları tarım ürünleri fazlası 'artı ürün' ü oluşturmuş, oluşan bu toplumsal artı zanaatçılar sınıfının gelişmesine ve kafa-kol emeği ayırmasına yol açmıştır.

Bu çağda üretici güçlerdeki ve dolayısıyla üretimdeki büyük artışın sonucu olarak, köle emeği hiç olmadığı kadar üretken olmaya başlar. Eskiden sadece yardımcı olarak kullanılan köleler, toplu halde tarlalarda çalıştırılmaya başlanırlar. O halde,

köleci toplum doruğuna demir çağına ulaşıyor. Bütün bunlar, üretici güçlerin ekonomik etkisinin direkt olarak toplumda yol açtığı değişimlerdir.

Ekonomide olan bu değişimler, 'karşılıklı ilişkilerde' farklılaşmaya yol açmış, bu da yönetim, din ve bilim gibi insanın düşünsel yaşamındaki faktörleri derinden etkilemiştir. Bilimdeki etkisi, doğrudan üretim aletlerinin gelişimiyle paraleldir: Ucuz metal eserler uygulamalı bilimleri geliştirir. Politik olarak oligarşi, tiran ve demokrasinin değişik formları görülmeye başlar. Kabile yapısını yansıtan ideolojilerin çözülümü baş gösterir. Ucuz demir aletlerin, otoriteden bağımsızlaşmadaki etkisi üzerinde yukarıda durmuştuk. Bu, aynı zamanda düşünce anlamında bir bağımsızlaşmadır. Demirin yanında alfabetik yazının da bulunması, herkese öğrenmenin kapısını açması bakımından dikkate değer. Bu, tutucu geleneklerden kopup, 'düşünme', yani felsefe alanında bir gelişme anlamına gelir. Bu noktada, kabilenin din anlayışından evrensel Tanrı anlayışına doğru kaymayı da görüyoruz: Tek tanrılı dinlerin oluşumu. Uygarlaşmış dünyanın sınırlarının genişlemesi ve dünyadaki ilişkilerin gelişmesi ile kültürün eskiye oranla çok daha hızlı yayılımı görülüyor. Bilgi çok daha hızlı aktarılıyor ve geliştiriliyor.

Yeni üretim ilişkileri gelişti.

Sonuç olarak demirin önemi üzerinde tekrar durmak gerekirse; demir aletler yüzyıllar öncesinden bu yana 'uygarlaştırıcı' olarak görülmüş, birçok uygarlığın gelişme aşamasında en önemli üretim aracı olmuştur. (Ekonomik şekilde üretim için metalurji tekniklerinin bulunması önemlidir.) Köleci uygarlığın yükselişine temel hazırlamış, köle emeğinin çok daha verimli hale gelmesini sağlamıştır. Böylece, üretim ilerlemesi bakımından çok önemli bir yeri vardır. Demir aletler, dolaylı olarak artı-ürün kanalıyla toplumsal değişime etkide bulunmuşlardır. O halde, özel mülkiyetin kökeninde dahi bu önemli üretim aracını görebiliriz. Burada, ne kölenin sahibinin bir uzvu olarak görüldüğü köleci sisteme ne de özel mülkiyetin doğurduğu sömür ilişkisi üzerine saptama vardır. Üretici güçlerin gelişmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan bu 'ilerleme' insanlık tarihi için zorunludur. Ortakçı yaşamı benimsemiş olan ilkel insanlar, üretimin gelişimi ve insanın doğaya hakimiyeti sonucu, tarihte zorunlu bir 'ilerleme' sürecine girmişlerdir. Avcı topluyucuların hazin(!) sonundan sonra, insanlar belki de 'ilkel' atalarının insanca yaşamına, şimdiki bilgileriyle ve teknikleriyle, bilinçli bir dönüş yapacaklardır, kim bilir...

Sonuç Yerine

Bahsedilen dönemde üretici güçlerin büyük gelişimi, yeni teknikleri de beraberinde getirdi. Ancak, bulunan yeni teknikler üretime sokulmuyor, bunun yerine köle emeği kullanılıyordu. Böylece teknik ilerleme bir noktadan sonra durmaya başladı. (köle emeği verimsizleştirdi) Bu yüzden köleci toplumun içinden

KAYNAKLAR

- [I] Childe G., Kendini Yaratın İnsan, Varlık Yayınları, s. 14
 - [II] Childe G., Tarihte Neler Oldu?, Alan Yayıncılık, s. 30-33
 - [III] Engels, F., Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, Sol Yayınları, s. 208-209
 - [IV] Childe, s. 231-232
 - [V] Şenel A., İllkel Topluluktan Uygur Topluma, Birey ve Toplum Yayınları, s. 281-287
 - [VI] Eliade M., Demirciler ve Simyacılar, Kabalıcı Yayınevi, s.25
 - [VII] Childe, s. 210
 - [VIII]
- <http://www.nsri.upd.edu.ph/downloads/hjramos/Summer06/STS%20grp10.ppt>, Science, Technology and Society in Ancient Times